УДК 811.161.2' 38

Лариса Кравець, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

КОНЦЕПТ *ВОДА* ЯК ДОНОРСЬКА ЗОНА МЕТАФОР УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

У статті схарактеризовано основні властивості концепту вода й простежено закономірності їхнього проектування на різні реципієнтні зони в мові української поезії ХХ ст. Виявлено усталені метафоричні моделі з донорською зоною вода, з'ясовано їхнє походження та схарактеризовано напрями розгортання в досліджуваних джерелах. Розкрито мотиваційну основу й наслідки метафоричних проекцій.
Ключові слова: *метафора, концепт, донорська зона, реципієнтна зона, проектування, мова української поезії.*

В статье рассмотрены основные свойства концепта вода и прослежены закономерности их проектирования на различные реципиентные зоны в языке украинской поэзии ХХ в. Определены устоявшиеся метафорические модели с донорской зоной вода, установлено их происхождение, описаны направления развертывания в исследуемых источниках. Раскрыто мотивационную основу и последствия метафорических проекций.
Ключевые слова: *метафора, концепт, донорская зона, реципиентная зона, проектирование, язык украинской поэзии.*

The article describes the basic properties of the concept of the water and traced the patterns of their design for various recipient zone in Ukrainian language poetry of the twentieth century. Determined established metaphorical model of donor area water, found their origin, are described in the direction of deployment of the investigated sources. Opened motivational basis and the effects of metaphorical projections.
Keywords: *metaphor, concept, source domain, target domain, mapping, language of Ukrainian poetry.*

Механізм метафори в когнітивній лінгвістиці розглядають як взаємодію двох структур знань: когнітивної структури донорської зони (donor domain or source domain) і когнітивної структури реципієнтної зони (recipient domain or target domain) (Дж. Лакофф, М. Джонсон).

Донорська зона — це структура знань, властивості якої проектуються на властивості іншої структури. Відповідно вона надає мовні знаки на позначення властивостей іншої зони. Когнітивна структура донорської зони представляє узагальнений фізичний і культурний досвід життя людини й організована як «схема образу». Це те, з чим зіставляється осмислюваний предмет (явище, дія, ознака). Донорська зона відносно проста, зрозуміла та постійно відтворюється в процесі фізичної взаємодії людини з дійсністю.

Донорською зоною є уже концептуалізовані й зафіксовані в значеннях слів сутності об'єктів навколишнього світу, тому метафора «завжди дає нам можливість розглядати менш відому систему в термінах більш відомої» [2: 85]. Її властивості проектуються на реципієнтну сферу, в результаті чого висвічуються одні аспекти і затемнюються інші. Відповідно саме донорська зона визначає сприйняття, розуміння й оцінку мовцем певної реципієнтної зони.

Мета статті — виявити специфіку метафоричних проекцій з донорської зони *вода* на різні реципієнтні зони та з'ясувати наслідки проектування.

Когнітивна структура знань *вода* сформувалась на основі архетипу й характеризується складністю, багатозначністю й амбівалентністю. Міфологічну, релігійну, філософську, наукову та мистецьку сфери об'єднує осмислення води як першоелемента світу, першостихії. В «Іліаді» Гомера йдеться про океан, із якого випливають «і ріки, і море широке, води потоків, джерел, і струмків, і криниці глибокі» [4: пісня 21]. Роль води у творенні світу описана в Біблії: «На початку створив Бог небо і землю. Земля ж була безвидна і порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий носився над водою. (...) І сказав Бог: нехай буде твердь посеред води, і нехай відділяє вона воду від води. [І стало так.] І створив Бог твердь, і відокремив воду, що під твердю, від води, що над твердю. І стало так. І назвав Бог твердь небом» [3: 5]. Вода також є основою життя людини. С. С. Аверінцев наголошує, що вода «як "волога" взагалі, як найпростіший вид рідини», уявлялась в давнину «еквівалентом усіх "соків" людини — не тільки тих, які мають відношення до сфери статі і материнства, але передусім крові» [1: 240].

Вода як природний об'єкт характеризується плинністю, мінливістю, динамізмом, нестримністю, стихійністю, циклічністю (замерзати — танути — випаровуватися), що відображено в структурі відповідного концепту. Ці властивості проектують на різні реципієнтні зони, профілюючи ті чи ті ознаки в них.

Однією з найчастотніших в українській поезії XX ст. є аналогізація *води (водного простору)* та *життя,* що з одного боку, реалізує та утверджує традиційне розуміння води як першостихії, джерела життя, а з другого — закріплює й посилює поетичність образу. Архетипні концептуальні схеми (*вода — зародження життя, вода — відновлення, вода — очищення, вода — рух, зміна* тощо) реалізовані в численних поетичних метафорах: *океан / море — життя: пінить океан кипучого життя* (М. Драй-Хмара)*, житечне море* (П. Тичина), *океан житейський клекотить* (М. Луків), *життя шуміло море* (В. Сосюра)*, Все правда. Так було на морі серед хвиль, // отак було і на житейськім морі* (Л. Первомайський); *ріка — життя: так вільно і просторо // розлилася ріка життя, змагань, стремлінь* (П. Карманський), *ріка життя біжить, хлюпоче, грається* (П. Тичина), *аж колись похилюся в задумі // над рікою життя, що минуло, // та погляну в німім, тихім сумі // на русло, що покрите намулом* (Б.-І. Антонич), *життя — це річка: вміло не веслуєш — // у першій хвилі втопить без жалю* (Г. Чубач). Проектування властивостей океану, моря як неприборканої стихії, що може мати протилежні вияви, та ріки, що має постійну течію, й асоціюється з минущістю і необоротністю, а також розливами, на реципієнтну зону життя дало змогу профілювати у метафорах бурхливість, емоційну насиченість життя соціуму і окремої людини. Аналогізація життя із океаном і морем акцентує його масштабність, а з рікою — певну обмеженість та рух у певному напрямку.

Рідше українські поети аналогізують *життя з озером: лебідонько, що плаваєш в пустині, // кричиш на озері життя, // чи чуєш ти з безодні голос, // мій крик жалю і каяття?* (О. Олесь), *ставом: твоє життя — холодний світлий став — // без темних вирів і дзвінких прибоїв* (О. Теліга) та *криницею: заглядаючи в криницю свого життя, // я не бачу маленького дзеркальця води, // так далеко воно від моїх очей* (Д. Павличко). Якщо в метафорах із донорськими зонами *озеро* і *став* профільовано спокій, просторову обмеженість життя, то в метафорі *криниця життя* — його джерело.

Фіксуємо в українській поезії також аналогізацію *життя* із *болотом: а зажене тебе недолі сила // там, де життя грязюка бездорожна, // то розпістреш душі сріблисті крила // й перелетиш, куди пройти не можна* (Б. Лепкий), *ненавиджу темне // життєве*

болото (П. Тичина), *поете, поринай у вир буття, // у будні, в хащі днів, у твань життя, // і ти здобудеш дивні самороди* (М. Драй-Хмара). У метафорах профільовано застій, відсутність активної діяльності, складні умови.

Розгалуженість структури донорської зони вода визначила її високу продуктивність у метафоризаційних процесах та уможливила метафоричний динамізм, свідченням якого є численні оригінальні метафори. Зокрема, вода як рідка субстанція може текти невеликим потоком, утворюючи струмки. Проектування цієї властивості на реципієнтну зону дало змогу профілювати постійний рух життя: *переливними струмками // в вічне море забуття // разом з ясними думками // тихо котиться життя* (Г. Чупринка), *дивлюся й слухаю: прозоро // співає струмінь битія* (М. Драй-Хмара). Вода може витекти, її можна вичерпати. Такі властивості води, спроектовані на реципієнтну зону, профілюють кінечність життя: *з їх витеклих життів, дочерпаних до дна, // спливають і дзюрчать гіркі таємні смисли, // не вгадані ніким — лиш видні їм самим* (О. Забужко). Вода може текти дуже швидко, іноді утворюючи хвилі або вир (нурт), викликаючи потоп, а може й стояти. Проектування цих властивостей на реципієнтну зону життя акцентує бурхливість, стрімкість життя, іноді — життєві труднощі або рутинність: *і їм назустріч не летять // вже більш життя бурхливі хвилі* (О. Олесь), *із потопу життя я знімав рамена // і благав на колінах підмоги* (П. Карманський), *забурлить життя стояче плесо* (Є. Маланюк), *знов життя, надовго чи на мить, // розколихалось хвилею припливу* (О. Теліга), *люблю я бистрину життя, // прозору, поривну, глибоку* (Д. Павличко), *круте житейське нуртище // нас чорториями несе* (І. Світличний).

Будь-який водний простір обмежений берегами, тому логічно вмотивованим є залучення до метафоризації *життя* донорської зони *беріг: їх винесе бурун Запоминокеана // на береги життя, мов перли світляні* (М. Зеров), *між житейськими берегами* (А. Малишко).

Не з обмеженим, а із замкненим водним простором, а саме з величезним акваріумом, аналогізує життя І. Калинець: *у цім величезнім акваріумі // пропливають примарні створіння // хитаються німі водорості // дно виростає на скелетах // давно потоплених кораблів // а серед них найостанніший // недолугий ноєвий ковчег // припадаємо очима до шиб // адже у цім величезнім акваріумі // що називався вулицею або майданом // що називався трамваєм або тополею // що називався пам'яткою архітектури // затоплено наш ковчег. М. Ільницький, аналізуючи цю розгорнуту метафору, зазначає, що «для поета поняття "акваріум" стало поштовхом для розширення його смислового поля, градації рівнів від мікрообразу до макросвіту» [6: 217]. Митець асоціативно переходить від індивідуального споглядання сучасного йому життя до історичного минулого суспільства і міфології. У ланцюгу таких асоціацій «Ноїв ковчег постає як архетип людської культури, хисткий ненадійний човен, що вже затонув, перетворився на модерний ерзац сучасної цивілізації — акваріум» [6: 218].*

Однією із найбільш експлікованих в українській поезії ХХ ст. реципієнтних зон є душа. У цій когнітивній структурі знань відобразилися національно-культурна, ментально-психологічна специфіка і ціннісна орієнтація українського народу. Формування цієї структури знань почалося ще в язичницькій культурі і пов'язане з анімістичними віруваннями слов'ян. Уявлення про душу, дарована Богом, про її безсмертя є основою християнської релігії *(нащо людині сам Творець вложив // безсмертну душу в тіло смертне?* (І. Калинець). Водночас душа як непросторова, нематеріальна субстанція є науково нез'ясованим фактом. Філософія представляє душу як відмінність між внутрішнім і зовнішнім, як щось невидиме, а поезія інтерпретує її і в міфопоечному, і в християнському руслі.

Аналогізація душі з водою мотивована міфопоетичними уявленнями. К. Г. Юнг вважає, що «Вода — це життєвий символ душі, яка перебуває у тьмі» [7: 139]. Проектуючи на реципієнтну зону *душа* властивості води, митці використовують мовні знаки *море*: *в темную ніч я до моря душі // прислухаюсь* (М. Семенко); *річка*: *моя душа підземна річенька* (М. Семенко), *річка душі* (Д. Павличко); *струмок*: *душе моя мала, стоустий мій ручаю* (А. Малишко); *озеро*: *душа ласкава, наче озеро, // і трохи синім віддає* (В. Стус); *затон*: *до тих затонів своєї душі прислухаюсь* (М. Семенко); а також *криниця*: *так і душа твоя — криниця, // з якої я кохання п'ю* (В. Сосюра), *у нас душа — криниця* (О. Теліга); а також *плесо*: *треммтить душі дзвінке, роздерте плесо* (О. Теліга); *дно*: *на дні тривожної і тоскної душі* (П. Филипович), *На дні душі, немов на дні ріки, // Каміння споминів лежить роки* (Д. Павличко); *береги*: *О не стенайсь, душе*! *Уходь у береги* (В. Стус). Про ототожнення душі з водою свідчать також дієслова: *пий мою душу* (В. Пачовський). Профільовані властивості у кожному з наведених прикладів різні, проте як спільні можна виділити життєдайність, плинність, мінливість, просторову виокремленість.

Близьким до концепту *душа*, але не тотожним йому є концепт *думка*. Назва цієї дії розуму у поетичних текстах є експонентом мислення як психічного процесу. *Думку* аналогізують з водною стихією, використовуючи мовні знаки *природних водойм*: *над бурним морем дум* (В. Сосюра), *затоки роздуму* (М. Бажан), *ваших дум голубі озера // переллються в душу мою* (А. Малишко), *в ріку моїх думок* (Д. Павличко). Такі метафоричні проекцію дають змогу профілювати значну кількість думок, їх мінливість або динамізм. Результатом деталізації моделі *вода → думка* та водночас асоціативного ускладнення (випущена ланка *вода*) є метафора *тоді вдаряють спінені думки // у таємничість непочатих років* (О. Теліга). Конвенційна метафора *течія думки* (*думок моїх течія* (В. Симоненко) акцентує плинність, проте в ширшому контексті може набувати додаткових імплікацій.

У міфології, релігії, філософії, науці констатовано й інтерпретовано взаємозв'язок і взаємодію води з іншими стихіями. У поезії великою притягальною силою володіють образи, побудовані на поєднанні води і вогню. Несумісність стихій і водночас містичність, магічність, таємничість цього зв'язку є джерелом художньої творчості та предметом естетичної насолоди. Аналогізація води й вогню частотна в українській поезії ХХ ст.: *ззаду плещуть вогнища веселі* (О. Ольжич), *ллється струм вогню густого* (Б.-І. Антонич), *потойбіч вогненної ріки* (Д. Павличко), *лилась пожежі вулканічна лава* (Л. Костенко).

Поєднання води і вогню — це також поєднання води і світла, води і небесних світил, насамперед сонця. Аналогізація понять *світло* і *вода* відбувається в руслі фольклорно-літературної традиції із вживанням слів *річка*: *землі і неба сяють береги // понад рікою сонця золотою* (Д. Павличко); *текти, спливати: текло вечірнє сонце* (В. Свідзінський), *світло, що на голову сплива* (О. Ольжич), *за крутою хвилею, за океаном, // задимлене сонце в хмарах тече* (А. Малишко); *литися*: *каскади злотні сонце ллє* (О. Олесь), *і сонце ллється скупо і нечасто* (Є. Плужник), *скільки сонця ллється на землю* (О. Ольжич), *і сонце нам лило цілющий плин // на місто муз, на перелітний дім* (В. Вовк), *які сонця гіркаві розілляті* (І. Драч); а також *кипіти*: *і сонце в ключ кипить* (В. Свідзінський). Сонячне світло, промені аналогізують також із зливою, дощем, профілюючи велику кількість світла: *і я до вас, і я сюди // в багряній сонця зливі* (В. Сосюра); *дощ променів* (В. Голобородько).

Як стихія вода перебуває у тісному зв'язку із небом та землею. До того ж у тріаді *небо — вода — земля* вона є ланкою, яка з'єднує небо і землю. Цей зв'язок репрезентують численні метафори, багато з яких мають міфологічне

походження. Аналогізація *води* й *неба* високопродуктивна в українській поезії ХХ ст. є. У процесі метафоризації митці використовують мовні знаки природних і штучних водойм та їх частин (*океан, море, озеро, річка, джерело, колодязь, криниця, струмок, болото, ставок, канал, берег, русло, дно* та ін.), форм переміщення води (*течія, потік, розлив, повінь, хвиля, прибій, водоспад, фонтан, каскад, вир, крапля, струмінь* та ін.), особливостей руху води (*вирувати, бризкати, витікати, литися, розтікатися, хлюпати, пінитися* та ін.), властивостей води і її станів (*кипіти, парувати, замерзати, пара, лід*), характерних дій, пов'язаних з водою (*пити, зачерпувати, купатися, мити, змивати, плавати, занурюватися* та ін.), профілюючи тим різні властивості реципієнтних зон.

Небо, осмислене за аналогією до моря (океану або озера), зумовило актуалізацію сфери *судноплавство* та появу акціональної проекції *політ → плавання*. Ця концептуальна метафора «розгорнута у словах, професійній і книжній фразеології типу повітроплавання, аеронавігація, повітряне судно, повітряний флот, на борту літака, аеронавтика, космонавтика, астронавтика (де другий компонент сполуки — від грецьк. ναυτης «моряк, мореплавець»), космічне плавання, космічний корабель, пілот (через франц. *pilote* і італ. *piloto* «лоцман» < **pedoto* до грецьк. πηδώτης «кермовий» від πηδον «весло»; власне лопать весла), аеропорт, космічна гавань та ін. з численними аналогами в інших європейських мовах» [5: 275]. Актуалізація згаданих метафор у поетичних текстах ХХ ст. спричинена другою хвилею космізму: *зореподібні кораблі // пірнули в зорепадні далі // і приземлились на землі* (І. Муратов). Водночас в українській поезії ХХ ст. з човном або кораблем аналогізують *зорю* (*а в неба синім океані, // що над тобою, гаю мій, // уже зорі човни багряні // пливуть на захід золотий* (В. Сосюра), *місяць* (*на човнах золотих // заплива молодик // за тополю* (Б. Олійник), *хмари* (*сісти на корабель хмар, // попливти* (В. Вовк). Мотиваційною основою цих метафор є зовнішня подібність об'єктів.

Одна із найчастотніших в українській поезії ХХ ст. метафора міфологічного походження *море (океан або озеро) → небо* Мотиваційною основою її є подібність за просторовою ознакою («безмежний простір»), що підтверджує подальший розвиток значення із ослабленням елемента «простір» і посиленням «неохопності» [там само]. Варто зауважити, що в сучасній українській мові закріпилися і сприймаються як прямі значення слів глибина — «простір, що знаходиться на великій відстані від поверхні вгору (про небесний простір, космос)» [СУМ, ІІ: 82] та безодня — «безмежний простір, безмірна глибина» [СУМ, І: 136]. Наведені тлумачення засвідчують зв'язок саме з просторовими характеристиками неба.

Метафора *море (океан або озеро) → небо* двоспрямована, проте метафоричні проекції із зворотним вектором малопродуктивні — трапляються лише поодинокі випадки їх вживання: *небесним плесом // розцвівсь океан* (Т. Осьмачка). У цій метафорі наявний «семантичний розвиток, який полягає в оберненні вертикалі «земля» — «небо, відкритий повітряний простір» горизонталлю «земля (суша, берег) — відкритий водний простір» [5: 275–276].

Аналогізують *небо* і з іншими водними об'єктами, зокрема з *річкою*: *лиш неба річка // заледве тліла в вишині* (П. Тичина), *напливає неба синь-ріка* (А. Малишко); *затоном*: *вгорі — небес прозірчасті затони* (В. Свідзінський); *озером*: *і птиці летять // в небесних озерах // повз острови хмар* (М. Йогансен); *ставом*: *а над борами синіми не небо — заплаканий став* (Д. Фальківський); *криницею*: *з криниці неба не пив води* (В. Свідзінський).

Небо осмислюють також як водну поверхню — *плесо*: *в синім плесі неба* (М. Йогансен), *і прозорість стигне у небеснім плесі* (Т. Осьмачка), *в небеснім плесі — білі лебеді*

(В. Вовк), *а наді мною листя, як знамена, // палало в глибині небесних плес* (Д. Павличко); та як *дно*: *невиразне дно зболоченого неба* (М. Семенко).

В українській поезії ХХ ст. на реципієнтну зону *небо* проектують різні властивості води, використовуючи мовні знаки *текти*: *течуть небес зелені й сині води* (В. Вінграновський); *течія*: *небес глибока течія* (А. Малишко), *його вхопила неба течія // і занесла в глибини темно-сині* (Д. Павличко); *литися, проливатися*: *синє небо ллється безупинно* (В. Свідзінський), *сиве небо обрієм пролилося* (В. Стус); *розлив: небес ясний розлив* (В. Свідзінський), у *розливі дзвінкої просині* (А. Малишко); *повінь*: *а нас у човені любові // вколисує блакитна повінь // в міжзоряних морях* (Є. Маланюк); *прибій*: *неба світлого прибій* (І. Жиленко).

Аналогізуючи *небо* з водою, окремі автори залучають нові, але сумісні з основною, донорські зони, про що свідчить використанння, наприклад, мовних знаків *гідротехнічних споруд* та *навігації*: *відчинилися небесні шлюзи, // день і ніч дрібонький дощ паде* (Б. Лепкий), *небес сіяє гать* (В. Сосюра); *фарватер неба — чітко — сонця бакен* (Е. Андієвська).

Плинність як одна з основних властивостей води визначає аналогізацію *води* і *часу*. Уявлення про постійний рух, мінливість води як конкретно-чуттєвий вияв часу характеризують міфологічний світогляд, відображені вони і в філософських концепціях (образ ріки як метафори часу ввів у філософію Геракліт). В українській поезії ХХ ст. метафорична модель *вода (ріка, потік) → час* представлена досить широко: *зупиніться // часу бездонні ріки*! (Б. Лепкий), *мої пісні — над рікою часу калиновий міст* (Б.-І. Антонич), *і час твій берег ще не миє* (М. Вінграновський), *на березі часу незаймана свічка // чекає вогню* (І. Драч), *давай попливемо у ніч коротку // назад по ріці незворотнього часу* (Л. Костенко), *і знову повертаєшся // із суденцями наших сердець // на омелодійненім потоці часу // із Нагірних Мрій // у сипкі спогадання Незабутньою Репризою — // щоденною Ностальгією* (І. Калинець), і *нуртує часу течія* (М. Луків), *тасую час на краплини // рятую кожну пацьорку* (В. Вовк), *в'язкі краплі часу* (Ю. Тарнавський), *краплі часу — лунко — серед тиші // повз рурки мозку* (Е. Андієвська), *неспокійний і глибокий // час тече між берегами* (С. Майданська), *патьоки часу* (Ю. Покальчук). Для всіх наведених метафор спільним є профілювання постійного руху, необоротності.

Концептуалізовані властивості природного об'єкта *вода*, спроектовані на різні реципієнтні зони, породжують нові значення, продукують новий поетичний зміст або утверджують традиційний. Уможливлює цей процес сумісність властивостей донорської зони із властивостями реципієнтної зони. Визначальними у цій взаємодії є метафоричні архетипи та логіка уяви.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аверинцев С. С.* Вода / С. С. Аверинцев // Мифы народов мира : Энциклопедия : [гл. ред. С. А. Токарев]. — М. : Советская энциклопедия, 1980. — Т. 1. — С. 240.
2. *Анкерсмит Ф. Р.* История и тропология: взлёт и падение метафоры / Ф. Р. Анкерсмит. — М. : Прогресс — Традиция, 2003. — 496 с.
3. *Біблія*. — К. : Видання Київської Патріархії УПЦ Київського Патріархату, 2004. — 1415 с.
4. *Гомер*. Іліада / Пер. Б. Тена. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : — http://www.ae-lib.org.ua/texts/homer_iliad_ua.htm.
5. *Журавлёв А. Ф.* Язык и миф. Лингвистический комментарий к труду А. Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу» / А. Ф. Журавлёв. — М. : Индрик, 2005. — 1004 с.
6. *Ільницький М.* На перехрестях віку : у 3 кн. / М. Ільницький. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — Кн. ІІ. — 2008. — 703 с.

7. *Юнг К. Г.* Об архетипах коллективного бессознательного / К. Г. Юнг // Вопросы философии. — 1989. — № 1. — С. 133–152.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

Словник української мови : в 11 т. — К. : Наукова думка, 1970–1980.

УДК 81.373.72

Олена Маленко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ГЕРОЇ Й ЧАС В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ (СПРОБА ЛІНГВОПОЕТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ)

У статті відстежено динаміку лінгвопоетичної репрезентації героїв українського художнього хронотопу в широкому контексті (від романтизму, реалізму, модернізму, постмодерну до сьогодення). Прокоментовано світоглядно-естетичні орієнтири формування образу героя залежно від часу й потреб суспільства в героїці.
Ключові слова: *герой, нація, хронотоп, дискурс, українська поезія, лінгвопоетична інтерпретація.*

В статье отслежено динамику лингвопоэтической репрезентации героев украинского художественного хронотопа в широком контексте (от романтизма, реализма, модернизма, постмодерна до современности). Прокомментированы мировоззренческие и эстетические ориентиры формирования образа героя в зависимости от времени и потребностей общества в героике.
Ключевые слова: *герой, нация, хронотоп, дискурс, украинская поэзия, лингвопоэтическая интерпретация.*

The article traces the dynamics of lingual poetic presentation of heroes of Ukrainian artistic chronotope within a broad context (from Romanticism, Realism, Modernism up to the present). The author comments on the Ideological and aesthetic guidelines of a hero's image formation depending on time and social needs in heroics.
Key words: *hero, nation, chronotope, discourse, Ukrainian poetry, lingual poetic interpretation.*

Нації прагнуть героїв. Бажано канонічних, непорушних і відданих тим ідеалам, які формують іміджеве, суспільно-історичне обличчя цієї нації. У цьому разі герой стає тим ідеалом, що «приводить у рух цілі маси суспільства і є концентрованим вираженням його життя і його характеру» [8: 95]. Образ цього героя-ідеалу формується насамперед у літературі й, більше того, організовує зміст її художнього часопростору, найчастіше дворівневого, складниками якого є історичний хронотоп (уславлений бойовими подвигами) і синхронний часові, подекуди бідний на героїчні чесноти. Саме такі акценти було розставлено в українському літературному контексті доби романтизму початку XIX ст., коли ідеалізації зазнали «вольності козацького народу» як втілення свободи й демократичних форм

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 2/2015

Харківське історико-філологічне товариство
Харків
2015

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- **Маленко О. О.**, д-р філол. наук, проф. (Харків), (головний редактор);
- **Ворожбіт В. В.**, д-р пед. наук, проф. (Харків);
- **Голобородько К. Ю.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Дорошенко С. І.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Лисиченко Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Ломакович С. В.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Новиков А. О.**, д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- **Борисов В. А.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Піддубна В. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків), (заст. головного редактора)
- **Терещенко В. М.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Умрихіна Л. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Юр'єва К. А.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Нелюба А. М.**, д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- **Степаненко М. І.**, д-р філол. наук, проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(*протокол №5 від 6 листопада 2015 року*)

У 41 **Український світ у наукових парадигмах :** Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2015. — Вип. 2. — 148 с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Блюхера, 2, м. Харків, Україна, 61168

ISBN 978-966-1630-30-6

© Автори статей, 2015
© Обкладинка У. Мельникова, 2015
© Макет В. Журенко, 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР У СУЧАСНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ДИСКУРСІ

Павло Казарін
Забудьте про менталітет 6

Катерина Юр'єва
Національний характер у вимірі міждисциплінарної наукової парадигми 7

Світлана Єрмоленко
Рідна мова в категоріях націологічного й лінгвістичного дискурсів:
до семантичного наповнення термінопоняття 14

Наталя Нестеренко
Український національний характер у художньому дискурсі:
моделювання національних типів 19

Світлана Руденко
Гендерні складники українського національного характеру
(на матеріалі глютонічного дискурсу) 26

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОД УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Лілія Петрова Озель
Лексико-семантичні особливості оповідання
Г. Квітки-Основ'яненка «Салдацький патрет»: етноментальний аспект 38

Любов Умрихіна
Лінгвокультурологічна інтерпретація повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся»
(на основі демінутивної лексики твору) 44

ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ. ЛІНГВОСТИЛІСТИКА. ЛІНГВОПОЕТИКА

Костянтин Голобородько
Національний концепт ***народ*** у мовній картині світу Олександра Олеся 52

Лариса Кравець
Концепт ***вода*** як донорська зона метафор української поезії 60

Олена Маленко
Герої й час в українській поезії (спроба лінгвопоетичної інтерпретації) 66

Анна Мартакова
Графічні засоби мовної гри в поезії українського постмодерну 74

Василь Терещенко, Інна Остренок
Постмодерна рецепція українця: автоетнонімний вимір 78

УКРАЇНІСТИКА В КОНТЕКСТІ ЧАСУ

Яна Василенко
Романтичний вимір топосу «Українська ніч»: поетика європейського художнього моделювання 94

Оксана Ісаєнко
Формування терміносистеми українського кіно: фіксація й типологія термінів 100

Лідія Лисиченко
Роздуми під час захисту дисертацій з мовознавчих проблем 104

Світлана Марцин, Олена Полозова
Спецкурс з українознавства як складник формування національної свідомості студента-філолога 110

Анатолій Новиков
Образ Івана Мазепи у творчості О. Пушкіна й І. Карпенка-Карого: компаративний аспект 116

Андрій Панченков
Комунікативні й семантичні конституенти проповідницького підстилю конфесійного стилю 122

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Наталія Варич
Роль національного етичного ідеалу справедливості в сучасному громадянському вихованні 134

Олена Садоха
Єдність національного й наднаціонального у вихованні громадянськості як чинник сталого безпечного розвитку суспільства 139

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Для нотаток